

Dr. Ferhat Aslan, *Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masallar (İnceleme-Metin)*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2012, 640 s.

Seda AKSÜT*

İstanbul, yüzyıllar boyunca farklı medeniyetlerin beşiği olmuş bir merkez olarak farklı kültürel unsurlarla beslenmiştir. Bu kültürel unsurlardan biri de halk anlatılarıdır. Mitleri, efsaneleri, destanları, halk hikâyeleri, meddah hikâyeleri, fıkraları ile birlikte İstanbul folklorunun en önemli halk anlatılarından birini masallar oluşturur. Çünkü masallar, anlatıldığı yer ve anlatıcısı bakımından milletlerin kültürel kodlarını, ahlaki değerlerini, his ve hayallerini, arzu ve isteklerini barındıran sözlü kültür ürünleridir. Masallar ve masal anlatma geleneği, bir zamanlar İstanbul'da var olmuş ve önemli bir yer edinmiştir. Dr. Ferhat Aslan tarafından hazırlanan, *Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masallar (İnceleme-Metin)* adlı bu eserde, İstanbul'da sözlü kültür ortamı içerisinde farklı anlatıcılar tarafından yaratılıp aktarılan ve Naki Tezel tarafından 1936-1938 yılları arasında derlenip yayımlanan 72 masal metni, tip ve motif yapısı da göz önünde bulundurularak halk bilimsel metotlarla incelenmiştir.

Giriş bölümü dışında beş bölüm olarak hazırlanan eser, şu kısımlardan oluşmaktadır: İçindekiler (s. 7-10), Kısaltmalar (s. 11), Ön Söz (s. 13-15), Giriş

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, sedaaksut@hotmail.com.

(s. 17-19), I. Bölüm: “İlk Folklor Araştırmacılarımızdan Naki Tezel” (s. 23-92), II. Bölüm: “Masal Türü ve İstanbul’da Masal Anlatma Geleneği” (s. 95-159), III. Bölüm: “Naki Tezel’in İstanbul’dan Derlediği Masalların Şekil ve Yapı Özellikleri” (s. 163-201), IV. Bölüm: “Naki Tezel’in İstanbul’dan Derlediği Masalların Tipleri ve Olay Örgüsü” (s. 205-299), V. Bölüm: “Naki Tezel’in İstanbul’dan Derlediği Masalların Motif Yapısı, Motiflerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi” (s. 303-443), Sonuç (s. 445- 452), Kaynakça (s. 453-462), “Naki Tezel’in İstanbul’dan Derlediği Masalların Metinleri” (s. 465-633), Dizin (s. 635-640).

İstanbul ile ilgili olarak şehrin tarihini, mimari yapılarını, ekonomisini, vb. ele alan pek çok eser vardır. Ancak İstanbul folkloruna dair eserler, bu şehrin zengin folklorunu yansıtmaya kadar yeterli seviyede değildir. Bu eser, İstanbul folklorunu, İstanbul’da masal anlatma geleneğini ortaya koyması bakımından özgün bir değere sahiptir. Çünkü İstanbul, medeniyetimizin önemli şehirlerinden biridir ve bugüne kadar maalesef İstanbul’a ait bir halk kültürünün olup olmadığı, tartışılan bir konu olarak ele alınmıştır. Eser, bu tür tartışmalara bir cevap niteliğindedir ve İstanbul’un çok önemli bir folklor hazinesine, aynı zamanda da zengin bir masal dünyasına sahip olduğunu göstermektedir.

Eserin Ön Söz’ünde Dr. Ferhat Aslan, bu çalışmanın amacını “Naki Tezel tarafından İstanbul’da derlenerek yayımlanan bu masallar üzerinde bir inceleme yaparak İstanbul’dan derlenen masalların Anadolu’dan, Türk dünyasından ve çeşitli ülkelerden derlenen masallarla karşılaştırılabilmesine zemin hazırlamak, İstanbul’da icra edilen masalların kültür coğrafyamızdaki yerini belirlemek” şeklinde ifade etmektedir.

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve araştırma yöntemlerine yer verilmiştir. Özellikle masal anlatma geleneğinin İstanbul’da bir zamanlar var olduğunu vurgulamak ve Naki Tezel’in hayatı ile eserlerinin tanıtılmasıyla onun hem Türk folklor araştırmaları hem de İstanbul folklor araştırmaları tarihindeki yeri ve önemini göstermek, çalışmanın amaçları arasındadır. Bu bağlamda Naki Tezel’in hem hayatı ve eserleri hem de derlediği masal metinleri tüm yönleriyle halk bilimsel metotlarla incelemeye tabi tutulmuştur.

Eserin birinci bölümü şu başlıklardan oluşmaktadır: “Naki Tezel’in Hayatı ve Kişiliği”, “Naki Tezel’in Eserleri”, “Naki Tezel’in İstanbul Folkloru Araştırmaları Tarihindeki Yeri ve Önemi”, “Naki Tezel’in Masal Derlemeciliği ve Yayımcılığı”, “İstanbul’dan Masal Derleme Çalışmaları ve Naki Tezel’in İstanbul’dan Derlediği Masallar”. Bu bölümde Naki Tezel, ilgili başlıklar altında ele alınarak Tezel’in Türk ve İstanbul folklor araştırmalarındaki önemi vurgulanmıştır. Bazı araştırmacılar Tezel’in derlemeciliğini tartışmış, onu derlediği masalları yeniden yazarak yayımladığı, metne müdahale ettiği iddiasıyla eleştirmiştir. Bu

çalışmada, Tezel'in masal derlemeciliği ve yayımcılığı "Amatör halk bilimci olarak yayımlar yaptığı dönem" ve "Masalçı amca olarak yayımlar yaptığı dönem" olmak üzere ikiye ayrılarak bu konudaki tartışmalara son verilmiş konu folklorun güncellenmesi bağlamında ele alınmıştır.

Birinci bölümden anlaşıldığı kadarıyla folklorun bir bilim dalı olmasıyla beraber masal, üzerinden çalışılan türlerden biri olmuştur ve İstanbul masallarının çalışılması, sadece günümüz açısından değil imparatorluk devri açısından da önemlidir. Çünkü o dönemde de İstanbul, kültürel hayatın başkentiydi ve imparatorluk çağındaki eserler öncelikle İstanbul'da basılıp daha sonra Anadolu'ya yayılıyordu.

Eserin ikinci bölümü; "Türkçede Masal Türünü Adlandırmada Kullanılan Kelimeler", "Masal Türünün Tanımlanması", "Masal Türünün Özellikleri", "Masal Türünün Sınıflandırılması" ve "İstanbul'da Masal Anlatma Geleneği" başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümde masal türüne verilen adlara, türün tanımlarına; dil ve üslup, şekil ve yapı, içerik, işlev ve icra bağlamlarında masalın özelliklerine yer verilmiştir. Ayrıca İstanbul'da masal anlatma geleneği; anlatıcı, dinleyici, anlatma mekânı ve süresi, masal metni, derlemeci, yazar unsurları göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Yazar, bu çalışmaya gelinceye kadar masalların tanım ve özelliklerini gözden geçirmiş, halk anlatılarının tanımlanmasında üzerinde önemle durulması gereken işlev, yapı, şekil, içerik ve icra özelliklerini göz önünde bulundurarak masalı tekrar tanımlamıştır. Yazarın tüm bu unsurlara yer veren masal tanımı şu şekildedir:

"Anlatıcının hayal gücüne bağlı olarak, insanî duygu, tecrübe ve beklentilerin ifade edildiği, yaşanması mümkün olan ya da olmayan, ancak inandırıcılık gayesi olmamasına rağmen içeriğindeki kahraman, olay, vb., çeşitli unsurlarla kendi hayat tecrübesini bağdaştırabilen dinleyicilere göre gerçekten yaşanmış gibi algılanabilen, insan, hayvan veya olağanüstü varlıkların başından geçen olayları, hayatın gerçekliğiyle ilişkilendirerek, hem gerçek hem de gerçek olmayan soyutlaştırılmış bir zaman ve mekân algısı içerisinde, dinleyici/okuyucu tarafından farklı şekillerde anlaşılabilir katmanlı bir anlam yapısıyla kurgulanan ve ilk örnekleri "sözlü", sonradan "sözlü ve yazılı" olarak yaratılan; belirli bir anlatıcı tipi olmaksızın farklı seviyelerdeki icra yeteneklerini kendinde taşıyan anlatıcı/yazar tarafından, yaş, cinsiyet, sosyal sınıf vb. farklı özelliklere sahip dinleyicilere hitaben icra edilen, çok çeşitli icra mekânlarında, geleneğin belirlediği kurallar çerçevesinde icra edildiği kültür ortamlarının gerektirdiği bir anlatım üslubuyla, başında, ortasında ve sonunda yer alan belli başlı ifadelerle kalıplaşmış mensur bir yapısı olan, dinleyenlere hoşça vakit geçirtmek, onları toplumsal kuralların benimsenmesiyle ilgili olarak eğiterek davranışlarına yön vermek, insanların sosyalleşmesine zemin hazırlayarak toplum düzeninin korunmasına katkı sağlamak, yaratıldığı kültürü yansıtmak vb. işlevleri olan bir anlatı türüdür."¹

¹ Ferhat Aslan, *Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masallar (İnceleme-Metin)*, İstanbul 2012, s. 105.

Ayrıca yazar, eserde yer verilen masalların incelenmesinde metin merkezli bir yaklaşım sergilemekle beraber performans teorisinin verilerinden de faydalanarak İstanbul'daki masal anlatma geleneğini bu teorisinin verileri ışığında değerlendirmiştir. Masal araştırmalarında üzerinde pek durulmayan masal metni, derlemeci ve masal yazarını da araştırmada konu edinerek masal araştırmalarına farklı bir boyut da kazandırmıştır. Bugüne dek yapılan masal çalışmalarında genellikle masalların metin boyutunun ele alındığına; anlatıcı, dinleyici, anlatma mekânı ve süresi, hatta derleyicinin metne etkisinin göz ardı edildiğine vurgu yapılmış, tüm bunlar İstanbul masalları çerçevesinde incelemeye tâbi tutulmuştur.

Eserden anlaşıldığı üzere; Türkiye'de masalları yazıya aktaranlara bakıldığında bu konuda beş farklı tutum ve beş grup yazarın olduğu görülmektedir. Birinci grup yazarlar; Türk halk biliminin erken dönemlerinde etkisini hissettiren, masal konusunda derleme ve araştırmalar yaparak bunları çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlayan kişilerdir. İkinci grup yazarlar, Türk halk biliminin üniversitelerde kurumsallaşması ile birlikte masallar üzerine derleme ve inceleme yapan akademisyen yazarlardır. Üçüncü grup yazarlar; halk bilimi sahasını iyi bilen ancak kültürümüzün devamı ve çocuklarımızın eğitimi açısından masalların çok önemli işlevleri olduğunu düşünen, edebî yönleri güçlü olan yazarlardır. Dördüncü grup yazarlar, masalları edebî bir esere dönüştürerek kitaplaştıran yazarlardır. Beşinci grup yazarlar ise masallar üzerine çeviriler yapan çevirmenlerdir.

Yazarın vurguladığı bir diğer önemli konu da İstanbul'da masal anlatma geleneği içinde masal anlatıcılarının çeşitliliği meselesidir. Yazar, Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinden gelen ve hayatını İstanbul'da geçiren masal anlatıcılarına dikkat çekmiştir. İstanbul, Osmanlı coğrafyasında her dilden, dinden, ırktan insanın beraber yaşadığı bir yer olması itibarıyla Anadolu'nun diğer şehirlerinden farklı, çok kültürlü bir yapıdadır ve bu durum, anlatıcılar açısından da böyledir. Bu anlamda kimi Afrika'dan, kimi ise Balkanlardan İstanbul'a göç eden masal anlatıcılarının İstanbul'da tandırbaşları, konak, köşk vb. mekânlarda masallarını icra ettikleri görülmektedir. Dinleyici unsuruna bakıldığında da masalların yediden yetmişe herkese hitap ettiği görülmektedir. Ancak eserde incelemeye tâbi tutulan masalların, genellikle genç kızlara hitaben anlatıldığı bağlamından anlaşılmaktadır.

Eserin üçüncü bölümünde Naki Tezel'in İstanbul'dan derlediği masalların şekil ve yapı özellikleri "Hacim" ve "Formel Unsurlar" başlıkları altında incelenmiştir. Öncelikle masalların hacimleri üzerinde durularak bunların hacim bakımından özellikleri sayfa ve kelime sayıları belirtilerek izah edilmiştir. Sonrasında da masalların temel unsurlarından olan formeller; "Formel Kavramı", "Başlangıç Formelleri", "Bağlayış (Geçiş) Formelleri", "Benzer Durumlarda Kullanılan

Formeller”, “Bitiş (Kapanış) Formelleri” ve “Çeşitli Formel Unsurlar” başlıkları altında incelenerek bunların masallardaki işlevlerine yer verilmiştir.

Bu bölümde dikkat çekilen husus; bir masalın belli bir bölgeye veya yöreye ait olup olmadığına karar verilirken kriterin masaldaki formel unsurlar olduğunun vurgulanmasıdır. Buna göre incelenen masalların bir kısmının formellerde yer alan Eyüp, Kasımpaşa, Tophane, Üsküdar vb., İstanbul semt isimleri bizlere bu masalların İstanbul'da icra edildiğini gösteren ip uçlarıdır. Ayrıca eserde masal formellerinin anlamı ve anlatıdaki işlevleri; birbirleriyle olan bağları, benzerlikleri ve farklılıkları göz önünde bulundurularak ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Eserin dördüncü bölümü “Tip Nedir?”, “Masal Tipleri Katalogları ve Masalların Tasnifi”, “Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masalların Tipleri ve Olay Örgüsü” başlıklarından oluşmakta ve tip kavramı, tip katalogları ve masal tasniflerini ihtiva etmektedir. Bu bölümde incelenen masalların her biri ile ilgili yayın bilgisi, tip numaraları, teması ve olay örgüsü hakkında bilgi verilmiştir. Tip tanımlarındaki eksikliklerden hareketle tip kavramı, masallar çerçevesinde tanımlanmıştır. Eserde tip;

“Her masalda görülebilen en küçük olaylar zinciridir. Bu olaylar genel olarak; hainlik veya eksik ile başlar kahramanın bu hainliği veya eksikliği gidermek için çıktığı macerada meydana gelen engeller, yardımcıları vb. pek çok unsuru bünyesinde barındırır, mükâfat, kurtuluş ya da evlilikle son bulur.”²

Eserde, İstanbul'dan derlenen masalların tipleri Hans Jörg Uther'in hazırlanmış olduğu *The Types of International Folktales* (Uluslararası Masal Tipleri)'e göre tespit edilmiştir. Uther'in kataloğu; Aarne ve Thompson'un kataloglarına yöneltmiş olan eleştirileri mümkün olduğunca giderdiği, yeni masal tiplerine ve önceki kataloglarda olmayan farklı milletlerin masallarına da yer verdiği için oldukça önemlidir ve eserde bu katalogun kullanılması eserin özgün değerini arttırmaktadır.

Eserin son bölümü ise; “Motif Nedir?”, “Motif Katalogları”, “Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masalların Motif Yapısı”, “Naki Tezel'in İstanbul'da Derlediği Masalların Motiflerinin Değerlendirilmesi” başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümde motif kavramı ve Stith Thompson'un *Motif Index of Folk Literature* (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) adlı kataloğu hakkında bilgi verilerek Naki Tezel'in incelenen masallarının motif yapısı, bu katalog esas alınarak tespit edilmiştir. Bunlara yer verilirken ayrıntılı bir motif çalışması yapılmış ve önceki masal araştırmalarından farklı olarak sadece motifler değil, motiflerin birbirleriyle olan ilişkisi, işlevleri, masal kurgusuna etkisi üzerinde detaylı olarak durulmuştur. Ça-

² Ferhat Aslan, a.g.e., s. 206.

lışmanın bu kısmı, eserin en orijinal kısımlardan biri olması yönüyle de çalışmanın özgün değerini göstermektedir. Ayrıca tip ve motif çalışmalarında tablolara da yer verilmesi konunun daha iyi anlaşılmasına imkân vermektedir.

Eser, masalların incelemesi neticesinde elde edilen bulguların değerlendirildiği “Sonuç” ve çalışmada faydalanılan kaynakların künyelerinin yer aldığı “Kaynakça” bölümü ile sona ermektedir. Ayrıca Naki Tezel’in İstanbul’den derlediği 72 masalın metinleri, ***Halk Bilgisi Haberleri*** dergisinde ilk yayımlandığı hâliyle hiçbir değişiklik yapılmadan ve yayım sırasına göre “Metinler” başlığı altında verilmiştir. Eserin sonunda yer alan dizin de masal araştırmacılarının faydalanabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Eser; Türk folklor tarihi, masal araştırmaları ve özellikle de İstanbul folkloru açısından oldukça önemli bir yere sahip özgün bir çalışmadır. Çünkü İstanbul, hem konumu hem de tarihi itibarıyla pek çok medeniyetten ve coğrafyadan beslenmiştir. İstanbul’un bu eşsiz konumu, folklor araştırmaları açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Eser günümüzde teknolojinin gelişmesiyle beraber icra ortamları giderek azalan masal anlatma geleneğinin Türk kültür coğrafyasının diğer bölgelerinde olduğu gibi İstanbul’da da bir zamanlar var olduğunu vurgulamakta; karşılaştırmalı masal araştırmalarında İstanbul’den derlenen masalların da göz önünde bulundurulmasına zemin hazırlamakta, İstanbul’un kültür coğrafyamızla olan bağını kuvvetlendirmektedir. Ayrıca İstanbul’den derlenen masallar üzerine halk bilimsel bir incelemenin bugüne kadar yapılmadığı da göz önüne alındığında eserin ne kadar özgün bir mahiyette olduğu ve bu alandaki eksikliği giderdiği anlaşılmaktadır. Eserin özgünlüğünün bir başka boyutu da Naki Tezel’i hayatı, eserleri ile ele alarak ve Tezel’in İstanbul’den derleyip yayımladığı masalların incelemesine de yer vererek onun hem Türk folkloru hem de İstanbul folkloru bakımından sahip olduğu değeri ortaya koymasındır. Bu anlamda, İstanbul folkloru bakımından önemli bir eksikliği gideren ve ilim âlemine katkı sağlayan bu değerli eseri titizlikle hazırlayan Dr. Ferhat Aslan’a teşekkür eder ve bu çalışmanın İstanbul’un henüz incelenmemiş olan diğer kültürel unsurlarının da çalışılmasına vesile olmasını dileriz.